

En Yüksek Bedeli Kadın Ödüyor:

Kuzeybatı Suriye'deki Çatışmanın Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Üzerindeki Etkileri

2023

Halep'in kuzeyindeki Akhtareen Hastanesi'nde yeni doğmuş bir bebekle ilgilenen sağlık personeli. 2022. Abdullah Eltevil /SRD

Haziran 2021'de Afrin'deki Şifa Hastanesi'ne düzenlenen saldırıda hayatını kaybeden bir hastanın tekerlekli sandalyesi. 2021. Abd Alrazaq Zaqzoq / SAMS

Halep'in kuzeyindeki Akhtareen Hastanesi'nde yeni doğmuş bir bebekle ilgilenen sağlık personeli. 2022. Abdullah Eltevil /SRD

**Funded by
European Union
Humanitarian Aid**

Bu belge Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle yürütülen insani yardım faaliyetlerini kapsamaktadır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır ve Avrupa Komisyonu bu belgede yer alan bilgilerin herhangi bir şekilde kullanılmasından sorumlu değildir.

Yönetici Özeti

Suriye’de 12 yıldır devam eden çatışmalarda, sağlık tesislerine yapılan saldırılar kasten izlenen bir taktiktir. Saldırıların açık bir şekilde belgelenmesinin ardından bu saldırıların sistematik niteliğine ilişkin uluslararası farkındalık artmış olsa da yapılanlar failerin yanına kalmaya devam etmektedir.

Çatışmanın taraf olan tüm aktörler Uluslararası İnsani Hukuku (IHL) ihlal eden çok sayıda şiddet eylemi gerçekleştirmiştir. Ne var ki, Birleşmiş Milletler üyesi devletler somut kanıtlara rağmen sorumlulardan hesap sorma konusunda, veya sağlık çalışanları koruma ve hayati önem taşıyan sağlık hizmetlerinin sağlanmasını sürdürme konusunda sınırlı adımlar atmıştır.

Bugün uluslararası manşetlerde Suriye’deki çatışmalara nadiren yer verilmektedir. Oysa Suriye’deki savaş henüz bitmiş değil. Nitekim 2020’deki ateşkesten bu yana sağlık tesislerine yönelik üç hava bombardımanı gerçekleştirilmiştir.¹

Çatışmanın uzun vadeli ve kümülatif etkileri, Suriye’nin kuzeybatısında bulunan 4,6 milyon sivil için bir sağlık hizmetleri krizi yaratmıştır.² Bu nüfusun neredeyse yarısı kadındır. Bu saldırıların, cinsel sağlık ve üreme sağlığı (CSÜS) hizmetleri de dahil olmak üzere kadın ve kız çocuklarının bakım hizmetlerine erişimini nasıl azalttığını anlamak, sağlık hakkının korunması ve Suriye’de ve ötesinde savunuculuk çabalarının desteklenmesi için hayati önem taşımaktadır.

Suriye’nin kuzeybatısında toplanan birincil verilere dayanan bu rapor, CSÜS hizmetleri sunan sağlık personelinin ve dolayısıyla bu hizmetlere erişmeye çalışan hastaların günlük deneyimlerine ışık tutmaktadır. Suriye’de sağlık hizmeti sunmak bir süreçtir her zamankinden daha zor: Kasım 2022 ayı boyunca, Bab el-Hava sınır kapısı kullanılarak gerçekleştirilen sınır ötesi operasyon kapsamında Suriye’ye giren malzeme ve ekipmanlarla yaklaşık bir milyon tıbbi işlem gerçekleştirildi.³ Suriye’deki şiddetin sağlık hizmetleri üzerindeki etkisi geniş çapta belgelenmiş olsa da, şiddetin CSÜS hizmetlerinin sağlanması üzerindeki etkisine ilişkin mevcut literatür yetersiz kalmaktadır. Bu rapor ile yeterince incelenmemiş bu konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Suriye’nin kuzeybatısındaki şiddetin etkisi, bağış fonlarının azalması ve ekonomik çöküşle birleşince, başta kadınlar ve kız çocukları olmak üzere Suriyelilere yetersiz ve eşitsiz sağlık hizmeti sunulmasına neden olmaktadır. Şiddete tepki olarak sağlık hizmeti sağlayıcıları bölgeyi terk etmeye ya da çatışma hattının ötesine taşınmaya zorlanmış, bu da pek çok kişinin ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetine ulaşamamasına sebep olmuştur. Bu durum sadece sivillerin hizmetlere erişimini etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda daha güvenli bölgelerdeki hizmet sağlayıcılara olan talebi de artırarak bakım kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Bunların üstüne Şubat 2023'ün başlarında Türkiye'nin güneydoğusunu ve Suriye'nin kuzeybatısını vuran yıkıcı depremler, bu raporda ayrıntıları verilen sağlık hizmetlerine zaten güvencesiz olan erişimi daha da güç hale getirmiştir.

Şiddetin CSÜS üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla araştırmacılar, CSÜS hizmetlerine erişme veya bu hizmetleri sağlama deneyimlerini paylaşan, çoğunluğu kadın 260'tan fazla katılımcıyla görüşmüştür. Üreme sağlığı çalışanlarıyla yapılan nitel görüşmeler ve İdlib ve Halep'te yerinden edilmiş ve yerleşik kadınlarla yapılan kapsamlı odak grup tartışmaları, devam eden şiddetin sağlık hizmetlerinin önünde giderek artan ve de karmaşıklaşan engeller oluşturduğunu göstermektedir.

Kuzeybatıdaki Suriyeli kadınlar, bombalama, kaçırılma veya istismar korkusu veya deneyimlerinin hepsinin sağlık kliniklerine erişim imkanlarını baltalayarak onları bakımsız bıraktığını veya gayri resmi sağlık hizmeti alımına muhtaç hale getirdiğini bildirmiştir. Sağlık tesislerine yönelik saldırılar o kadar sık yaşanmaktadır ki, Suriye'nin kuzeybatısında bulunan hamile kadınların büyük bir kısmı, sağlık tesisinde geçireceği süreyi azaltmak için vajinal doğum yerine sezaryenle doğumu tercih etmektedir. Ayrıca doğum öncesi bakım ziyaretlerinden de kaçınmaktadırlar.

Hamile kadınlar tıbbi bakım alabilmek için uzun mesafeler kat etmek zorunda kaldıklarını ve bu durumun kendilerini riske attığını bildirmiştir. Sağlık görevlileri ve hastalar ise bakım hizmetlerinin sağlanmasındaki gecikmeler nedeniyle yaşanan ölümleri anlattılar. Tüm sonuçlar bu kadar görünür de

“Sağlık tesisleri hedef alındığında, hamile kadınları hamilelikleri boyunca dört ya da altı kez görmek yerine [sadece] doğum sırasında gördük. Bazıları tedavi edilmemiş anemi ile geldi. Onlara neden daha önce tıbbi bakım için gelmediklerini sordüğümüzde, ‘Hastaneler hedef alınırken kim gelmeye cesaret edebilir ki? Hastanede kalmak için delirmiş olmalıyız’ dediler.”
Kadın sağlık çalışanı, İdlib

değildi: Kadınlar CSÜS hizmetlerine erişim eksikliğinin hem kendilerinin hem de ailelerinin ruh sağlığını nasıl olumsuz etkilediğini de açıkladılar.

Halep'teki Janderes Hastanesi'nde yeni doğmuş bir bebek.
2022. Ahmad Aljarban/SRD

Ekonomik kriz, enflasyon, ve depremlerin yansımaları Suriye'yi etkisi altına almaya devam ederken, ilaç, ulaşım ve özel sağlık hizmetlerinin maliyeti de insanların ihtiyaç duydukları ve çoğu zaman hayat kurtarıcı olan bakıma erişimini baltalamaktadır. Damgalanma, kültürel beklentiler, hak ve hizmetler hakkındaki farkındalığın eksikliği ise erişimi daha da zorlaştırmaktadır. Görüşülen kişilere göre, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve HIV/AIDS bakımı da dahil olmak üzere en çok ayıplanan hizmetler aynı zamanda en az erişilebilir olanlardır.

Bu raporda tespit edilen eğilimlerin birçoğu, çatışma yaşayan toplulukların sağlık ihtiyaçlarını karşılamada karşılaştıkları zorluklarla daha geniş bir coğrafya ile

bağlantılandırılabilir. Şu anda Myanmar, Ukrayna ve Yemen'de de sağlık hizmetlerine karşı benzer sistematik şiddetle karşı karşıya olan sivililer ve topluluklar muhtemelen benzer engellerle karşılaşmaktadır.

Bu araştırmanın bulguları, Suriyelilerin devam eden mağduriyetleri konusunda farkındalık yaratmayı ve politika değişikliğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İnsani yardım kuruluşları da dahil olmak üzere sağlık aktörleri, sağlık hizmeti sunumundaki boşlukları doldurmak için çalışmış olsa da, Suriye'deki krize yönelik mevcut yaklaşım yetersizdir. Suriye'nin kuzeybatısındaki nüfusun sağlık hakkını korumak ve tıbbi bakıma ihtiyaç duyanların erişimini sağlamak için acil değişikliklere ihtiyaç vardır.

Bulgulara Bir Bakış

Sağlık hizmetlerine yönelik hedefli şiddet, temel ve uzmanlaşma gerektiren hizmetler de dahil olmak üzere cinsel sağlık ve üreme sağlığı (CSÜS) hizmetlerinin mevcudiyetini ve bu hizmetlere erişimi etkilemektedir. Bu durum şu sonuçlara yol açmıştır:

- Kuzeybatı Suriye'de (KBS) sınırlı personel, tesis, ekipman, malzeme ve ilaç nedeniyle CSÜS hizmetleri yetersiz kalmaktadır;
- CSÜS hizmetlerinin sağlanması, diğer hususların yanı sıra, birçok sağlık tesisinin cephe hatlarından uzak coğrafi bölgelerde inşa edilmiş veya bu bölgelere taşınmış olması nedeniyle sınırlıdır ve bu durum çatışma bölgelerine yakın toplulukların CSÜS hizmetlerine erişimini zorlaştırmaktadır.

Daha güvenli bölgelerdeki kalabalık nüfus ve talep nedeniyle, bu tesislerde ciddi bir yoğunluk yaşanmaktadır;

- CSÜS hizmetlerinin genellikle erişilebilir olmadığı bölgelerde, katılımcılar temel CSÜS muayenelerini ertelemek ve ilaç tedavisinden vazgeçmek gibi sakıncalı başa çıkma uygulamaları bildirmiştir;
- Gerekli CSÜS hizmetleri verilmediğinde ya da kolayca erişim sağlanmadığında, kadınların hem kendi hem de çocuklarının, psikososyal refahı da dahil olmak üzere, sağlıkları üzerinde çok ciddi negatif sonuçlara neden olmaktadır; ve
- Kamplarda yaşayan kadınlar, engelliler, sınırlı gelire sahip olanlar ve genç yaşta evlenenler de dahil olmak üzere en marjinal konumda olan kişiler CSÜS hizmetlerinin yetersizliğinden en olumsuz şekilde etkilenenlerdir.

Suriye ve Türkiye'yi 6 Şubat 2023'te vuran yıkıcı depremler ve artçı sarsıntıların neden olduğu hasarın devam etmesi, bu raporda ayrıntılı olarak açıklanan sağlık hizmetlerine erişimin zaten güvencesiz olan durumunu daha da kötüleştirmektedir. Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi'ne (BM OCHA) göre, yerinden edilme, yolların tahrip olması, yakıt eksikliği ve sağlık hizmetlerine kısıtlı erişim konularındaki zorluklar, 37.000'i depremleri takip eden üç ay içinde doğum yapacak olan 148.000 hamile kadını etkileyecek ve 5.550 kadın sezaryen de dahil olmak üzere acil obstetrik bakım gerektiren komplikasyonlar yaşayabilecektir.⁴

Bu rapor, Suriye'nin kuzeybatısında yaşayan ve çalışanların CSÜS konusundaki endişelerini yansıtmaktadır. Politika yapımcıların, donörlerin ve insani yardım kuruluşları da dahil olmak üzere sağlık aktörlerinin kuzeybatı Suriye'deki CSÜS krizini ele alırken dayanabilecekleri bir kayıt oluşturulmaktadır. Ayrıca rapor, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler üye devletleri, donörler, sağlık aktörleri ve koordinasyon mimarisi için temel tavsiyeler sunmaktadır.⁵ Katılımcılar, politika yapımcılar ve uygulayıcıların şunlara öncelik vermesi gerektiğini vurgulamıştır: hesap verebilirlik, sağlık hizmetlerine daha iyi erişim, daha fazla farkındalık ve yeterli kaynak sağlanması.

Öneriler/ Tavsiyeler

Suriye'nin kuzeybatısında devam eden şiddetin sağlık hizmetlerinin sağlanması üzerindeki etkisi ve Suriye ve Türkiye'de Şubat 2023'te meydana gelen yıkıcı depremlerle daha da derinleşen cinsel sağlık ve üreme sağlığı krizi üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, hem sağlık tesislerini hem de sağlık hizmeti sunucularını desteklemek için daha fazla şey yapılması gerekmektedir.

İlgili tarafları depreme müdahale ederken aşağıdaki adımları atmaya çağırıyoruz:

Donörler ve sağlık aktörlerine:

- İnsani yardımın kuzeybatı Suriye'ye kısıtlama olmaksızın tüm uygun güzergâhlar üzerinden hızlı ve büyük ölçekte girmesini sağlamak;
- Mevcut krize yönelik acil müdahale çabalarını desteklemek için acil ve esnek finansman sağlamak;
- Başta ulaşım, gelir ve bilgi eksikliği olmak üzere CSÜS hizmetlerine erişimin önündeki mevcut engelleri, özellikle en dezavantajlı durumda olanları hedef olarak azaltmak;
- Hayat kurtaran CSÜS hizmetlerinin acil sağlık müdahalesine entegre edilmesini sağlamak;
- Etkilenen nüfus mensuplarının mevcut CSÜS hizmetlerinin kullanılabilirliği hakkında gerçeğe dayalı bilgilere erişiminin sağlanması;

- Kadınlar, kız çocukları ve diğer kırılgan gruplar için ihtiyaçlara dayalı önceliklendirmeyi mümkün kılmak üzere sistematik veri toplama ve analizine devam edilmesi; ve
- Sadece Türkiye'de mevcut olan ancak sınır ötesi sevk hizmetlerinin kesintiye uğraması nedeniyle erişilemeyen CSÜS hizmetlerini sağlamak için Suriye'nin kuzeybatısındaki sağlık sisteminin yerel kapasitesinin geliştirilmesi.

Çatışmanın Tüm Taraflarına:

- Suriye'nin kuzeybatısında meydana gelen depremlerden etkilenen tüm topluluklara acil ve engelsiz insani yardım sağlanması; ve
- Sivillere yönelik tüm saldırılara ve diğer uluslararası insani hukuk ihlallerine son verilmesi ve yaralı ve hastaların sağlık hizmeti alma hakkını korunması ve bu hakka saygı gösterilmesi.

Kuzeybatı Suriye'deki Aktif Yönetim Birimlerine:

- İnsani yardımın Suriye'nin kuzeybatısında etkilenen tüm topluluklar için mevcut ve erişilebilir olmasını ve ihtiyaca göre dağıtılmasını sağlamak; ve
- Depremden etkilenenler arasında kadınlar, kız çocukları ve engelliler gibi en kırılgan durumda olan grupların acilen CSÜS hizmetlerine erişiminin sağlanması.

Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi ve BM Üye Devletlerine:

- Hayat kurtaran insani yardımın, herhangi bir kısıtlama olmaksızın tüm uygun güzergâhlardan Suriye'ye hızlı bir şekilde girebilmesini sağlamak.

Çatışmanın taraflarının, uluslararası toplumun, insani yardım kuruluşlarının ve bağışçıların/donörlerin Suriye'nin kuzeybatısında cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin mevcudiyetini ve bunlara erişimi desteklemek için atması gereken somut adımlar vardır. Bağışçı hükümetler ve sivil toplum kuruluşları (STK'lar) dahil olmak üzere uluslararası yardım topluluğu, bu rapor boyunca belirtilen erişim engellerini ele alırken daha fazla hizmet sunulmasını sağlamak için çalışmalıdır.

İlgili tarafları aşağıdaki adımları atmaya çağırıyoruz:

Çatışmanın Tüm Taraflarına:

- Sağlık hizmetlerine yönelik tüm saldırıların durdurulması ve uluslararası insani hukuk gerektirdiği şekilde sağlık çalışanlarının korunmasının sağlanması.

Sağlık Aktörlerine:

- Mevcut sağlık ağlarına destek ve mobil sağlık tesislerinin kullanımı gibi CSÜS hizmetlerine erişimi artırmaya yönelik sürdürülebilir stratejiler için ek mali ve teknik desteğin sağlanması;
- SHR hizmetlerine erişimin önündeki potansiyel kültürel engellerin üstesinden gelmek için kadın sağlık hizmeti sağlayıcılarının çalışmalarına öncelik ve yerel tıp fakültelerine destek vererek sağlık iş gücü kapasitesinin oluşturulması;
- Marjinal gruplara yönelik bu tür müdahalelere öncelik vererek ve hem yerinden edilmiş hem de ev sahibi topluluklara hizmet sunumunda dengeli bir coğrafi dağılım ve eşitlik sağlayarak, eksiksiz bir CSÜS hizmetleri paketine kapsamlı erişimin sağlanması;
- CSÜS hizmetlerine eşitsiz erişimi önlemek için insani yardım amaçlı sağlık sistemi rehabilitasyonunun koordinasyonuna yönelik asgari standartlara uyulması;

- Hangi CSÜS hizmetlerinin bulunduğunu ve bunlara nasıl erişilebileceğini daha iyi anlamaları için kadınlar, erkekler, kız çocukları ve erkek çocuklarına yönelik bilgilendirme ve farkındalık yaratma girişimlerini ele alma konusunda sağlık tesislerinin, sağlık çalışanlarının ve sosyal hizmet uzmanlarının desteklenmesi;
- CSÜS hizmet sağlamada, CSÜS hakları konusunda bilinçlendirme kampanyaları ve toplum düzeyinde damgalamadan arındırmayı içeren ve hem sağlık hizmeti alma davranışına hem de algılanan sağlık önceliklerine odaklanan bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi;
- CSÜS hizmet sunumunun daha geniş kapsamlı sağlık stratejik planlamasına entegre edilmesinin sağlanması;
- Ruh sağlığı ve psikososyal destek faaliyetlerini CSÜS hizmet sunumuna entegre edilmesi ve ikisini birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi; ve
- Ulaşılması zor bölgelerde, yapılandırılmış psikososyal destek programları aracılığıyla topluluk ağlarının güçlendirilmesi.

Kuzeybatı Suriye'deki Aktif Yönetim Birimlerine:

- İnsani sağlık sektörü hizmetlerinin tüm kesimler için mevcut olmasının, coğrafi olarak eşit bir şekilde dağıtılmasının, erişilebilir olmasının ve toplumun ihtiyaçlarıyla orantılı bir biçimde sunulmasının sağlanması;
- STK'lar, Birleşmiş Milletler (BM) kurumları ve donörler dahil olmak üzere yerel aktörlerle ilişki kurularak sağlık hizmetleri yönetim sektöründe koordinasyonun teşvik edilmesi;
- Hastaların ihtiyaç ve isteklerini yansıtacak şekilde sağlık sistemi

geliştirmeye yönelik tabandan gelen fikirleri kapsayan yaklaşımların sayısını artırmak için toplum öncülüğündeki girişimlerin güçlendirilmesi; ve

- Fiziksel engelliler ve kadınlar için sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğine ve kullanılabilirliğine öncelik verilmesi.

Donörlere:

- Hem kısa hem de uzun vadede toplumun ihtiyaçlarını karşılayan, esnek, çok yıllık fonların artırılması yoluyla Suriye İnsani Yardım Planı'nda sağlık sektörüne desteğin artırılması;
- Sürdürülebilir hizmet sağlama stratejilerine odaklanarak CSÜS, ruh sağlığı ve psikososyal destek finansmanının sürdürülmesi ve artırılması;
- CSÜS hizmetleri için gerekli finansmanının sağlanması, özellikle de bu hizmetlerin en savunmasız kesimlere (örneğin, cephe hatlarına en yakın olanlara, yerinden edilmiş kişilere, ergenlere ve engellilere) ulaşmasının vurgulanması;
- Kaynak tahsisi ve planlamanın verilerle desteklenmesini ve en çok etkilenenlerin (kadınlar, kız çocukları ve sağlık personeli) sesleriyle yönlendirilmesinin sağlanması; ve
- Saldırlardan etkilenen diğer sivil altyapının yanı sıra hasar görmüş veya yıkılmış sağlık tesislerini onaran, restore eden ve güçlendiren programlara özel yatırımların planlanması.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve BM Üye Devletlerine:

- Çatışmanın tüm taraflarının, uluslararası insani hukuk kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeye ve sağlık hizmetlerinin saldırılardan korunmasını sağlamaya çağırılması;
- İnsani diplomasiyi yükseltmek ve yardımların ihtiyaç temelli, bağımsız ve çatışmanın

tüm taraflarınca depolitize edilmesini sağlamak için insani erişimin korunması ve genişletilmesi konusunda Suriye odaklı strateji ve politikaların merkeze alınması;

- Temmuz 2023'te kararın geçerliliği sona ermeden önce, Bab el-Hava sınır kapısından Suriye'nin kuzeybatısına BM öncülüğünde sınır ötesi erişimin sürdürülmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin 2672 sayılı kararının en az 12 aylığına olmak üzere yeniden yetkilendirilmesi;
- Suriye'de sağlık hizmetlerine yönelik saldırıların ve diğer ihlallerin faillerinden hesap sorulmasını sağlayarak cezasızlık döngüsünün kırılması; ve
- Sağlık tesislerini ve personelini saldırılardan korumak ve faileri sorumlu tutmak için BM Güvenlik Konseyi'nin 2286 sayılı kararının uygulanmasını güçlendirmek için çalışılması.

Suriye İnsani Yardım Koordinasyon Sisteminin Bütününe:

- Sağlık çalışanları ve tesislerinin korunmasının talep edilmesi;
- Asgari Başlangıç Hizmet Paketi de dahil olmak üzere CSÜS hizmet sunumuna yönelik standartların uygulanması;
- CSÜS hizmetleri sağlayan tesislerin yeniden inşası ve rehabilitasyonunun takip edilmesi;
- Sağlık hizmetlerine yönelik saldırıların ve etkilerinin kapsamlı bir şekilde izlenmesi ve analiz edilmesinin desteklenmesi;
- Adaletsiz dağıtımı giderebilmek için Suriye'nin kuzeybatısına CSÜS ile ilgili ilaç ve malzemelerin ulaştırılması; ve
- CSÜS ihtiyaçlarını ve CSÜS hizmetlerinin sunumunu izlemek ve programlama, savunuculuk ve finansman faaliyetleri için öncelikleri bildirmek üzere düzenli analizlerin paylaşılması.

Son Notlar

- 1 Physicians for Human Rights, “Illegal Attacks on Health Care in Syria,” Şubat 2022, <https://syriamap.phr.org/#/en>.
- 2 United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA), “North-west Syria Situation Report,” 24 Ocak 2023, <https://reports.unocha.org/en/country/syria/>.
- 3 UNOCHA, “Syrian Arab Republic: Cross-Border Humanitarian Reach and Activities from Türkiye (November 2022),” 16 Ocak 2023, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syrian-arab-republic-cross-border-humanitarian-reach-and-activities-turkiye-november-2022>.
- 4 UNOCHA, “Flash Appeal: Syrian Arab Republic (February – May 2023),” 14 Şubat 2023, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/flash-appeal-syrian-arab-republic-earthquake-february-may-2023>.
- 5 “İnsani mimari” olarak adlandırılan küresel insani yardım koordinasyon yapısının gelişim tarihi için bkz. ICVA, The IASC and the global humanitarian coordination architecture: How can NGOs engage?, 15 Mayıs 2017, https://www.icvanetwork.org/uploads/2021/07/Topic_1_humanitarian_coordination.pdf; Birleşmiş Milletler küme sisteminin insani yardım koordinasyon mimarisi içinde nasıl çalıştığını anlamak için bkz. UNOCHA, “Who does what?,” 14 Ocak 2019, <https://www.humanitarianresponse.info/en/coordination/clusters/who-does-what>.

